

Nederlandse Jurisprudentie

Uitspraken in burgerlijke en strafzaken

In dit nummer:

NJ 2019/1 m.nt. L. Strikwerda

HvJ EU 5 juli 2018

EEX-Verordening. Rechterlijke bevoegdheid. Verdering tot vergoeding van schade die is veroorzaakt door mededingingsbeperkende gedragingen in verschillende lidstaten; alternatieve bevoegdheid inzake verbintenissen uit onrechtmatige daad; "plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan" als bedoeld in art. 5, punt 3; alternatieve bevoegdheid inzake geschillen betreffende de exploitatie van een filiaal, agentschap of enige andere vestiging; "geschild betreffende de exploitatie van een filiaal" als bedoeld in art. 5, punt 5.

NJ 2019/2 met red. aant.

HvJ EU 24 oktober 2018

EEX-Verordening. Rechterlijke bevoegdheid. Forumkeuzebeding in distributieovereenkomst; uitleg forumkeuzebeding; schadevordering die door distributeur is ingesteld wegens schending van art. 102 VWEU door leverancier.

NJ 2019/3 met red. aant.

HvJ EU 10 april 2018

Diensten op het gebied van vervoer. Diensten op de interne markt. Diensten van de informatiemaatschappij. Regel betreffende diensten van de informatiemaatschappij. Begrip. Bemiddelingsdienst waardoor met behulp van een smartphone-applicatie niet-professionele chauffeurs die hun eigen voertuig gebruiken tegen betaling in contact kunnen worden gebracht met personen die een stadstraject wensen af te leggen. Strafsancties.

NJ 2019/4 m.nt. J.M. Reijntjes

HR 13 april 2018

Caribische zaak. Schadevergoeding ter zake van strafvorderlijk optreden; art. 178-182 Wetboek van Strafvordering van Aruba (SvA); exclusieve rechtsgang; drie maanden termijn; positie derden en erfgenamen.

NJ 2019/5 met red. aant.

HR 7 december 2018

Goederenrecht. Zaak bestanddeel hoofdzaak?; art. 3:4 lid 1 BW; maatstaf; verkeersopvatting; alle omstandigheden van geval; stelcomplatens op kweek- en containervelden.

NJ 2019/6 met red. aant.

HR 7 december 2018

Procesrecht. Wraking; doorbreking rechtsmiddelenverbod (art. 39 lid 5 Rv). Mondelinge behandeling wrakingsverzoek; weigeren inzage in rolarchiefkaart op de inhoud waarvan de beslissing op het wrakingsverzoek mede is gebaseerd; hoor en wederhoor; art. 6 EVRM.

NJ 2019/7 m.nt. H.D. Wolswijk

HR 13 maart 2018

Antilliaanse zaak. Gewoontewitwassen. Kunnen baren en broodjes goud die vanuit Venezuela illegaal zijn geëxporteerd naar Aruba en Curaçao worden aangemerkt als uit enig misdrijf afkomstig?

NJ 2019/8 m.nt. J.M. Reijntjes

HR 16 oktober 2018

Geground verklaard OM-cassatiemiddel in ontnemingszaak betreffende 's hofs oordeel in hoofdzaak.

NJ 2019/9 met red. aant.

HR 4 december 2018

Afwijzing aanhoudingsverzoek. Effectuering aanwezigheidsrecht. Hof heeft ten onrechte geen blijik gegeven van belangenafweging.

NJ 2019/10 met red. aant.

HR 4 december 2018

Art. 36b Sr. Kinderporno. Harde schijf waarop strafbare en niet-strafbare bestanden staan, is vatbaar voor onttrekking aan het verkeer.

(vervolg op pagina 3 omslag)

NJ afl. 3/4 verschijnt op 26 januari 2019

NP/NEJURP-M119002

Wolters Kluwer

Aflevering 1/2
Nrs. 1-13

Jaargang 2019
12 januari

Colofon

Nederlandse Jurisprudentie

Redactie

Prof. mr. J.W. Fokkens en mw. mr. C.L. de Vries Lentsch-Kostense (hoofdredacteuren), mr. A.W.M. Bijloos, mr. dr. E.J. Hofstee, mr. P. Kempees, mr. L.A.D. Keus, mr. L. Strikwerda, prof. mr. P. Vlas, prof. mr. dr. M.H. Wissink.

Annotatoren

Prof. mr. W.D.H. Asser, prof. mr. Th.M. de Boer, prof. mr. E.J. Dommerring, prof. mr. Ch. Gielen, mr. E.W.J. de Groot, prof. mr. G.J.J. Heerma van Voss, prof. mr. Jac. Hijma, prof. mr. P.B. Hugenholtz, jhr. mr. J.L.R.A. Huydecoper, prof. mr. N. Keijzer, prof. mr. P.H.P.H.M.C. van Kempen, prof. mr. A.H. Klip, prof. mr. T. Kooijmans, prof. mr. H.B. Krans, prof. mr. J. Legemaate, prof. mr. S.D. Lindenbergh, prof. mr. P.A.M. Mevis, prof. mr. A.I.M. van Mierlo, prof. mr. B.E.P. Myjer, prof. mr. S. Perrick, prof. mr. J.M. Reijntjes, mr. N. Rozemond, prof. dr. mr. T.M. Schalken, prof. mr. P. van Schilfgarde, prof. mr. H.J. Snijders, prof. mr. J. Spier, prof. mr. J.H. Spoor, mr. L. Strikwerda, prof. mr. T.F.E. Tjong Tjin Tai, prof. mr. W.H. Vellinga, prof. mr. E. Verhulst, mr. D.W.F. Verkade, prof. mr. L.C.A. Verstappen, prof. mr. F.M.J. Verstijlen, prof. mr. J.B.M. Vranken, prof. mr. H.D. Wolswijk, mr. S.F.M. Wortmann.

Medewerkers

Mr. C.S. Avendaño Canto, prof. mr. T. Barkhuysen, mw. mr. I.G.C. Bij de Vaate, mr. M.W.F. Bosters, mr. A.C. Buyse, mw. mr. M. Chébtí, mw. mr. W.A.G.J.W. Ferenschild, mw. mr. J.H. Gerards, mw. mr. P.A.M. Jongens-Lokin, mr. H.H.J. Knol, prof. dr. R.A. Lawson, mw. mr. M.E.A. Möhring, mw. mr. dr. S.H.L. Niessen, mw. mr. B. Schenk, mw. mr. H.C.K. Senden, mr. S. Sierksma, mr. J. Uzman, mw. mr. F.A. te Water Mulder, mw. mr. J.E. van der Werff, mw. mr. B.J.M. van de Wetering, mw. mr. G.J.M. van Wijk, mw. mr. A.M. van Woensel, mr. M. Zilinsky.

Redactiesecretariaat

Mr. Marja J. Vos, tel. (0570) 647458, NJ@wolterskluwer.com

Redactieadres

Redactie NJ
Postbus 23, 7400 GA Deventer

Uitgever

Mr. H.G.D. (Daniël) ter Horst, Daniel.ter.Horst@wolterskluwer.com

Citeerwijze

NJ 2019/1

Verschijning

52 maal per jaar

Abonnementen

Raadpleeg voor de abonnementsmogelijkheden en de bijbehorende prijzen: www.wolterskluwer.nl/shop

Klantenservice

Onze klantenservice kunt u bereiken via:
www.wolterskluwer.nl/klantenservice

Aanvullende informatie

De NJ publiceert uitspraken van het EHRM, HvJ EU, Benelux-Gerechtshof, de Hoge Raad en gerechtshoven en rechtbanken. Alle uitspraken zijn voorzien van een essentie, samenvatting en een wetsartikel. De belangrijkste uitspraken zijn geannoteerd. Uitspraken van de Hoge Raad, gerechtshoven, rechtbanken en HvJ EU zonder annotatie zijn voorzien van een redactionele aantekening, die onder verantwoordelijkheid van de redactie wordt geschreven. Bij uitspraken van het EHRM wordt geen redactionele aantekening opgenomen. Deze uitspraken zijn bijna steeds van een annotatie voorzien. Voor uitspraken van het HvJ EU en het EHRM geldt dat de eerst gepubliceerde Nederlandse vertaling is opgenomen. Uitspraken van gerechtshoven en rechtbanken worden gepubliceerd voor zover zij naar het oordeel van de redactie voor de rechtsvorming van groot belang zijn.

Auteursrecht

Alle rechten in deze uitgave zijn voorbehouden aan Wolters Kluwer Nederland B.V. Niets uit deze uitgave mag worden veeleuvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Wolters Kluwer. Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van art. 16h t/m 16m Auteurswet jo. Besluit van 27 november 2002, Stb. 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3051, 2130 KB).

Disclaimer

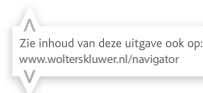
Hoewel aan de totstandkoming van deze uitgave de uiterste zorg is besteed, aanvaarden de auteur(s), redacteur(en) en Wolters Kluwer geen aansprakelijkheid voor eventuele fouten en onvolkomenheden, noch voor gevolgen hiervan.

Algemene voorwaarden en privacy statement

Op alle aanbiedingen en overeenkomsten van Wolters Kluwer Nederland B.V. zijn van toepassing de Algemene Voorwaarden van Wolters Kluwer Nederland B.V. U kunt deze raadplegen via: www.wolterskluwer.nl/algemene-voorwaarden. Indien Wolters Kluwer Nederland B.V. persoonsgegevens verkrijgt is daarop het privacybeleid van Wolters Kluwer Nederland B.V. van toepassing. Dit is raadpleegbaar via www.wolterskluwer.nl/privacy-cookies.

Standaardpublicatievoorwaarden

Op iedere inzending van een bijdrage of informatie zijn van toepassing de Standaardpublicatievoorwaarden van Wolters Kluwer Nederland BV, gedeponeerd ter griffie van de Rechtbank Amsterdam onder nr. 121/2004. De Standaardpublicatievoorwaarden kunt u raadplegen via: www.wolterskluwer.nl/algemene-voorwaarden.

NAVIGATOR

NJ 2019/1

HOF VAN JUSTITIE VAN DE EUROPESE UNIE

5 juli 2018, nr. C-27/17

(M. Ilešič, A. Rosas, C. Toader, A. Prechal, E. Jarašiūnas; A-G M. Bobek)
m.nt. L. Strikwerda

Art. 5 punt 3, art. 5 punt 5 Brussel I

RvdW 2018/1253

ECLI:EU:C:2018:136

ECLI:EU:C:2018:533

Verzoek om een prejudiciële beslissing krachtens art. 267 VWEU, ingediend door de Lietuvos apeliacinis teismas (rechter in tweede aanleg, Litouwen) bij beslissing van 12 januari 2017.**EEX-Verordening. Rechterlijke bevoegdheid. Vordering tot vergoeding van schade die is veroorzaakt door mededingingsbeperkende gedragingen in verschillende lidstaten; alternatieve bevoegdheid inzake verbintenissen uit onrechtmatige daad; “plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan” als bedoeld in art. 5, punt 3; alternatieve bevoegdheid inzake geschillen betreffende de exploitatie van een filiaal, agentschap of enige andere vestiging; “geschil betreffende de exploitatie van een filiaal” als bedoeld in art. 5, punt 5.**

1. Art. 5, punt 3, EEX-Verordening moet aldus worden uitgelegd dat in de context van een vordering tot vergoeding van schade die is veroorzaakt door mededingingsbeperkende gedragingen het begrip “plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan” in omstandigheden als in het hoofdgeding met name ziet op de plaats waar inkomstenderving, bestaande in omzetverlies is geleden, dat is de plaats van de markt die door deze gedraging is beïnvloed en waarop gelaedeerde stelt dat verlies te hebben geleden.

2. Art. 5, punt 3, EEX-Verordening, moet aldus worden uitgelegd dat in de context van een vordering tot vergoeding van schade die is veroorzaakt door mededingingsbeperkende gedragingen het begrip “plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan” kan worden opgevat als de plaats waar een met art. 101 VWEU strijdige mededingingsbeperkende overeenkomst is gesloten, dan wel als de plaats waar afbraakprijzen zijn aangeboden en gehanteerd, wanneer die praktisch een inbreuk vormde op art. 102 VWEU.

3. Art. 5, punt 5, EEX-Verordening moet aldus worden uitgelegd dat een vordering tot vergoeding van schade die zou zijn veroorzaakt door misbruik van machtspositie, bestaande uit het hanteren van afbraakprijzen, onder het begrip “geschil betreffende de exploitatie van een filiaal” valt wanneer een filiaal van de onderneming die een machtspositie heeft, daadwerkelijk en in aanzienlijke mate heeft deelgenomen aan dat misbruik.

AB flyLAL-Lithuanian Airlines in liquidatie tegen Starptautiskā lidosta ‘Rīga’ VAS e.a.

Hof van Justitie EU:**Arrest**

1 Het verzoek om een prejudiciële beslissing betreft de uitlegging van artikel 5, punten 3 en 5, van verordening (EG) nr. 44/2001 van de Raad van 22 december 2000 betreffende de rechterlijke bevoegdheid, de erkenning en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken (PB 2001, L 12, p. 1).

2 Dit verzoek is ingediend in het kader van een geding tussen, enerzijds, AB ‘flyLAL-Lithuanian Airlines’ (hierna: ‘flyLAL’), een vennootschap naar Litouws recht die in liquidatie is, en de interveniërende partijen ‘ŽIA Valda’ AB en ‘VA Reals’ AB, en, anderzijds, twee vennootschappen naar Lets recht, ‘Starptautiskā lidosta ‘Rīga’ VAS (hierna: ‘luchthaven van Riga’) en ‘Air Baltic Corporation’ AS (hierna: ‘Air Baltic’), waarin wordt verzoekt om vaststelling dat vermeende mededingingsbeperkende gedragingen van de luchthaven van Riga en Air Baltic in strijd zijn met de artikelen 101 en 102 VWEU, en om vergoeding door hen van de daaruit voortvloeiende schade.

Toepasselijke bepalingen**Unierecht****Executieverdrag**

3 Artikel 5 van het Verdrag van 27 september 1968 betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken (PB 1972, L 299, blz. 32), zoals gewijzigd bij de opeenvolgende verdragen betreffende de toetreding van de nieuwe lidstaten tot dit Verdrag (hierna: ‘Executieverdrag’), luidt:

“De verweerder die woonplaats heeft op het grondgebied van een verdragsluitende staat, kan in een andere verdragsluitende staat voor de navolgende rechten worden opgeroepen:

[...]

3. ten aanzien van verbintenissen uit onrechtmatige daad: voor het gerecht van de plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan;

[...]

5. ten aanzien van een geschil betreffende de exploitatie van een filiaal, van een agentschap of enige andere vestiging: voor het gerecht van de plaats waar zij gelegen zijn.”

Verordening nr. 44/2001

4 In de overwegingen 11, 12 en 15 van verordening nr. 44/2001 wordt het volgende verklaard:

“(11) De bevoegdheidsregels moeten in hoge mate voorspelbaar zijn, waarbij als beginsel geldt dat de bevoegdheid in het algemeen gegrond wordt op de woonplaats van de verweerder; de bevoegdheid moet altijd op die grond kunnen worden gevestigd, behalve in een gering

aantal duidelijk omschreven gevallen waarin het voorwerp van het geschil of de autonomie van de partijen een ander aanknopingspunt wettigt. Voor rechtspersonen moet de woonplaats auto- noom worden bepaald om de gemeenschappelij- ke regels doorzichtiger te maken en jurisdic- tiesgeschillen te voorkomen.

(12) Naast de woonplaats van de verweer- der moeten er alternatieve bevoegdheidsgron- den mogelijk zijn, gebaseerd op de nauwe band tussen het gerecht en de vordering of de nood- zaak een goede rechtsbedeling te vergemakke- lijken.

[...]

(15) Met het oog op een harmonische rechtsbedeling in de [Unie] moeten parallel lo- pende processen zoveel mogelijk worden be- perkt en moet worden voorkomen dat in twee lidstaten onverenigbare beslissingen worden ge- geven. [...]"

5 Artikel 2, lid 1, van deze verordening, dat een algemene bevoegdheid toekent aan de gerech- ten van de staat van de woonplaats van de verweer- der, luidt als volgt:

"Onverminderd deze verordening worden zij die woonplaats hebben op het grondgebied van een lidstaat, ongeacht hun nationaliteit, opgeroepen voor de rechten van die lidstaat."

6 Artikel 5 van die verordening luidt als volgt:

"Een persoon die woonplaats heeft op het grondgebied van een lidstaat, kan in een andere lidstaat voor de volgende rechten worden op- geroepen:

[...]

3. ten aanzien van verbintenissen uit on- rechtmatige daad: voor het gerecht van de plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voor- gedaan of zich kan voordoen;

[...]

5. ten aanzien van een geschil betreffende de exploitatie van een filiaal, van een agentschap of enige andere vestiging: voor het gerecht van de plaats waar zij gelegen zijn.

[...]"

Litouws recht

7 Volgens artikel 782 van de *Civilinio proceso kodeksas* (wetboek van burgerlijke rechtsvordering) is de rechter verplicht ambtshalve na te gaan of de bij hem aanhangige procedure valt onder de rechts- macht van de Litouwse rechterlijke instanties.

Hoofdgeding en prejudiciële vragen

8 De Litouwse luchtvaartmaatschappij flyLAL exploiteerde onder meer vluchten van en naar de luchthaven van Vilnius (Litouwen).

9 In 2004 is de Letse luchtvaartmaatschappij Air Baltic begonnen met het exploiteren van vluch- ten van en naar deze luchthaven, waarvan sommige dezelfde bestemmingen hadden als die welke door flyLAL werden uitgevoerd.

10 Na financiële verliezen ging flyLAL failliet.

11 Van mening dat Air Baltic haar van de markt heeft gedreven door op bepaalde luchtver- bindingen van en naar de luchthaven van Vilnius af- braakprijzen te hanteren die zouden zijn gefinan- cierd door de verlaging – ten gunste van Air Baltic – van de tarieven voor luchthavendiensten die door de luchthaven van Riga (Letland) worden verricht, heeft flyLAL op 22 augustus 2008 bij de Vilniaus apygardos teismas (rechter in eerste aanleg Vilnius, Litouwen) een zaak aanhangig gemaakt te- gen Air Baltic en de luchthaven van Riga, waarbij zij vergoeding – voor een bedrag van € 57.874.768,30 – vorderde voor de schade die zou zijn veroorzaakt door hun vermeende mededingingsbeperkende ge- dragingen. FlyLAL voerde ook aan dat, nadat zij al- dus uit de markt was gedreven, Air Baltic het merendeel van de vluchten van en naar de luchthaven van Vilnius naar de internationale luchthaven van Riga heeft omgelegd. ŽIA Valda en VA Reals, aan- deelhouders van flyLAL, hebben in het hoofdgeding geïntervenieerd aan de zijde van laatstgenoemde.

12 Blijkens de verwijzingsbeslissing heeft – in een andere procedure dan die in het hoofdge- ding – de Latvijas Republikas Konkurences padome (mededingingsautoriteit van de Republiek Letland) bij besluit van 22 november 2006 verklaard dat het met ingang van 1 november 2004 door de luchthaven van Riga toegepaste systeem van kortingen, dat voorzorg in kortingen tot 80% voor diensten in ver- band met het opstijgen, landen en de veiligheid van luchtvaartuigen, artikel 82, tweede alinea, onder c), EG [thans artikel 102, tweede alinea, onder c), VWEU] schond en de luchthaven van Riga gelast aan deze praktijk een einde te maken. Twee luchtvaart- maatschappijen, waaronder Air Baltic, hadden van dit systeem geprofiteerd.

13 Bij vonnis van 27 januari 2016 heeft de Vilniaus apygardos teismas de vorderingen van flyLAL ten dele toegewezen door Air Baltic te ver- oordelen tot betaling van een schadevergoeding van € 16.121.094, vermeerderd met een vertragsrente van 6% per jaar. Daarentegen heeft hij het beroep van flyLAL voor zover het was gericht tegen de luchthaven van Riga, alsook de vorderingen van ŽIA Valda en VA Reals, verworpen.

14 Aangezien de luchthaven van Riga en Air Baltic bij de Vilniaus apygardos teismas een exceptie hadden opgeworpen dat de Litouwse rechterlijke instanties niet internationaal bevoegd waren om kennis te nemen van het hoofdgeding, heeft deze rechter in dat vonnis om te beginnen opgemerkt dat de Lietuvos apeliacinis teismas (rechter in tweede aanleg, Litouwen) die kwestie reeds had beslecht bij arrest van 31 december 2008.

15 Bij dat arrest heeft de Lietuvos apeliacinis teismas niet alleen de beroepen verworpen die door de luchthaven van Riga en door Air Baltic waren in- gesteld tegen een beschikking van de Vilniaus apygardos teismas van 25 september 2008 waarbij, als voorlopige en bewarende maatregel, de inbe- slagname van de roerende en/of onroerende za-

ken en van de eigendomsrechten van Air Baltic en de luchthaven van Riga was gelast, maar heeft hij ook vastgesteld dat de Litouwse rechtbanken bevoegd waren om kennis te nemen van het hoofdgeding op grond van artikel 5, punten 3 en 5, van verordening nr. 44/2001. Met betrekking tot dit arrest is een verzoek om erkenning en tenuitvoerlegging ingediend bij de Augstākās tiesas Senāts (hoogste rechterlijke instantie, Letland), naar aanleiding waarvan deze rechterlijke instantie het Hof de prejudiciële vraag heeft gesteld die heeft geleid tot het arrest van 23 oktober 2014, *flyLAL-Lithuanian Airlines* (C-302/13, EU:C:2014:2319 (NJ 2015/284, m.nt. L. Strikwerda; red.)).

16 De Vilniaus apygardos teismas heeft vervolgens vastgesteld dat de Litouwse rechterlijke instanties hun bevoegdheid ontleenden aan artikel 5, punten 3 en 5, van verordening nr. 44/2001 aangezien, ten eerste, de mededingingsbeperkende gedragingen als gevolg waarvan flyLAL schade heeft geleden, met name het hanteren van afbraakprijzen, de coördinatie van vluchtschema's, onwettige reclame, het stopzetten van rechtstreekse vluchten en de verlegging van passagiersstromen naar de internationale luchthaven van Riga, in Litouwen hadden plaatsgevonden, en ten tweede Air Baltic in Litouwen via haar filiaal werkzaam was.

17 FlyLAL, de luchthaven van Riga, Air Baltic, ŽIA Valda en VA Reals hebben bij de verwijzende rechter, de Lietuvos apeliacinis teismas, hoger beroep ingesteld tegen het vonnis van de Vilniaus apygardos teismas van 27 januari 2016.

18 De verwijzende rechter herinnert eraan dat uit het arrest van 23 oktober 2014, *flyLAL-Lithuanian Airlines* (C-302/13, EU:C:2014:2319 (NJ 2015/284, m.nt. L. Strikwerda; red.)) blijkt dat het hoofdgeding een geschil in een burgerlijke en handelszaak vormt, en binnen het toepassingsgebied van verordening nr. 44/2001 valt. Hij twijfelt echter over de uitlegging van artikel 5, punten 3 en 5, van verordening nr. 44/2001. Hij stelt dat de verplichting om in dit stadium van de procedure zijn bevoegdheid te toetsen voortvloeit uit artikel 782 van het Litouwse wetboek van burgerlijke rechtsvordering.

19 Met betrekking tot het begrip 'plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan' in artikel 5, punt 3, van verordening nr. 44/2001 herinnert de verwijzende rechter aan de rechtspraak van het Hof volgens welke dit begrip zowel doelt op de plaats waar de schade is ingetreden als op de plaats van de schadeveroorzakende gebeurtenis, en is hij ten eerste van oordeel dat de vaststelling van de plaats van de causale gebeurtenis problematisch is, aangezien in casu handelingen die, gezamenlijk of afzonderlijk, schade kunnen veroorzaken zijn verricht in verschillende lidstaten, te weten Litouwen en Letland.

20 In dit verband stelt hij dat vast staat dat Air Baltic heeft geprofiteerd van een korting van 80% op de prijzen van de door de luchthaven van Riga verleende diensten. Betreffende dit systeem van kortingen heeft de Letse mededingingsautoriteit op 22 no-

vember 2006 vastgesteld dat er sprake was van een inbreuk op artikel 82, tweede alinea, onder c), EG [thans artikel 102, tweede alinea, onder c), VWEU]. Volgens verweersters in het hoofdgeding waren deze kortingen gebaseerd op regelgeving van de Letse autoriteiten en werden zij uitsluitend in Letland toegepast, met name door de toepassing van die kortingen, het verrichten van diensten op de luchthaven van Riga en het door Air Baltic genoten voordeel. FlyLAL daarentegen stelt volgens de verwijzende rechter dat dit systeem van kortingen weliswaar misbruik van machtspositie oplevert, maar is gebaseerd op een mededingingsbeperkende overeenkomst die in strijd met artikel 81 EG [thans artikel 101 VWEU] tussen verweersters in het hoofdgeding is gesloten. Volgens flyLAL kon Air Baltic door het profijt dat zij uit die overeenkomst trok en de kruissubsidiërende concurrentiebeperkende handelingen verrichten op de luchthaven van Vilnius, waaronder het hanteren van afbraakprijzen, de coördinatie van vluchtschema's, onwettige reclame en het stopzetten van vluchten nadat flyLAL van de betrokken markt was verdwenen. Volgens flyLAL was de beweerde schade dus in Litouwen ontstaan.

21 Wat ten tweede de plaats waar de schade is ingetreden betreft, wijst de verwijzende rechter erop dat de schade die flyLAL beweerd te hebben geleden, bestaat in de derving van winst in de jaren 2004 tot en met 2008 op de markt voor vluchten van en naar de luchthaven van Vilnius. In dit verband vraagt hij zich af hoe deze schade moet worden gekwalificeerd en waar deze is ingetreden, rekening houdend met de rechtspraak van het Hof inzake schade die uitsluitend bestaat in een financieel verlies, zoals de arresten van 19 september 1995, *Marinari* (C-364/93, EU:C:1995:289 (NJ 1997/52, m.nt. Th.M. de Boer; red.)); 10 juni 2004, *Kronhofer* (C-168/02, EU:C:2004:364 (NJ 2006/335, m.nt. P. Vlas; red.)) en 16 juni 2016, *Universal Music International Holding* (C-12/15, EU:C:2016:449 (NJ 2018/38, m.nt. L. Strikwerda; red.)).

22 De verwijzende rechter vraagt zich ten derde af hoe het begrip 'exploitatie van een filiaal' in de zin van artikel 5, punt 5, van verordening nr. 44/2001 moet worden uitgelegd.

23 In dit verband betwijfelt hij niet dat het filiaal van Air Baltic in Litouwen, dat zich bezighoudt met het internationale luchtvervoer van passagiers, goederen en post, voldoet aan de voorwaarden die in de rechtspraak van het Hof zijn gesteld om te worden aangemerkt als een 'filiaal' in de zin van dat artikel. Hij stelt ook vast dat uit de statuten van het filiaal volgt dat het de bevoegdheid had om de prijzen van de vluchten van Air Baltic van en naar de luchthaven van Vilnius vast te stellen. Volgens de verwijzende rechter zijn er echter geen gegevens waaruit blijkt dat het filiaal die prijzen daadwerkelijk heeft vastgesteld.

24 Bijgevolg vraagt de verwijzende rechter zich af of de activiteiten van het filiaal van Air Baltic in Litouwen grond kunnen opleveren voor de toe-

passing van artikel 5, punt 5, van verordening nr. 44/2001.

25 In die omstandigheden heeft de Lietuvos apeliacinis teismas besloten de behandeling van de zaak te schorsen en het Hof de volgende prejudiciële vragen te stellen:

“1) Moet onder het begrip ‘plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan’ in artikel 5, [punt] 3, van [verordening nr. 44/2001] in de omstandigheden van de onderhavige zaak worden verstaan de plaats waar verweersters’ met artikel 82, tweede alinea, onder c), EG [thans artikel 102, tweede alinea, onder c), VWEU] strijdige onrechtmatige overeenkomst is gesloten dan wel de plaats waar handelingen zijn verricht waarbij gebruik is gemaakt van het uit die overeenkomst voortvloeiende financiële voordeel, door de verkoop tegen afbraakprijzen (kruissubsidiëring) in de concurrentiestrijd met verzoeker op dezelfde relevante markten?

2) Kan de door verzoeker geleden schade (inkomstenderving) als gevolg van de voornoemde onrechtmatige daden van verweersters in casu worden aangemerkt als schade in de zin van artikel 5, [punt] 3], van [verordening nr. 44/2001]?

3) Moeten de activiteiten van het filiaal van Air Baltic in Litouwen in de omstandigheden van de onderhavige zaak worden aangemerkt als de ‘exploitatie van een filiaal’ in de zin van artikel 5, [punt] 5, van [verordening nr. 44/2001]?”

Beantwoording van de prejudiciële vragen
Opmerkingen vooraf

26 Om de gestelde vragen te beantwoorden, dient eraan te worden herinnerd dat hoofdstuk II, afdeling 2, van verordening nr. 44/2001 slechts als afwijking van de algemene regel van artikel 2, lid 1, van deze verordening, die de gerechten van de lidstaat op het grondgebied waarvan de verweerder zijn woonplaats heeft, bevoegd verklaart, voorziet in een aantal bijzondere bevoegdheden, waaronder die van artikel 5, punten 3 en 5, van deze verordening. Aangezien zowel de bevoegdheid van de gerechten van de plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan, als bedoeld in artikel 5, punt 3, van verordening nr. 44/2001, als de bevoegdheid van de gerechten van de plaats waar een filiaal, een agentschap of enige andere vestiging is gelegen, ten aanzien van een geschil betreffende de exploitatie daarvan, als bedoeld in artikel 5, punt 5, van die verordening, bijzondere bevoegdheidsregels vormen, moet er een autonome en strikte uitlegging aan worden gegeven, die niet verder gaat dan de door die verordening uitdrukkelijk voorziene gevallen (zie in die zin, wat de exploitatie van een filiaal betreft, arrest van 22 november 1978, *Somafer*, 33/78, EU:C:1978:205, punten 7 en 8, en, op het gebied van verbintenissen uit onrechtmatige daad, arrest van 16 juni 2016, *Universal Music International Holding*, C-12/15, EU:C:2016:449, punt 25 (NJ 2018/38, m.nt. L. Strikwerda; red.) en aldaar aangehaalde rechtspraak).

27 Volgens vaste rechtspraak berusten de bevoegdheidsregels van artikel 5, punten 3 en 5, van verordening nr. 44/2001 op het bestaan van een bijzonder nauw verband tussen de vordering en de gerechten die kunnen worden verzocht er kennis van te nemen, op grond waarvan het om redenen verband houdend met een goede rechtsbedeling en nuttige procesinrichting gerechtvaardigd is dat deze laatste bevoegd zijn (zie in die zin, wat de exploitatie van een filiaal betreft, arrest van 22 november 1978, *Somafer*, 33/78, EU:C:1978:205, punt 7, en 6 april 1995, *Lloyd's Register of Shipping*, C-439/93, EU:C:1995:104, punt 21 (NJ 1996/173; red.), en, op het gebied van verbintenissen uit onrechtmatige daad, arresten van 16 juni 2016, *Universal Music International Holding*, C-12/15, EU:C:2016:449, punt 26 (NJ 2018/38, m.nt. L. Strikwerda; red.), en 17 oktober 2017, *Bolagsupplysningen en Ilsjan*, C-194/16, EU:C:2017:766, punt 26 (NJ 2018/25; red.)).

28 Wat in het bijzonder het begrip ‘plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan’ in artikel 5, punt 3, van verordening nr. 44/2001 betreft, is het vaste rechtspraak dat dit begrip zowel doelt op de plaats waar de schade is ingetreden als op de plaats van de schadeveroorzakende gebeurtenis, zodat de verweerder naar keuze van de eiser voor het gerecht van de ene dan wel van de andere plaats kan worden opgeroepen (zie met name arresten van 19 april 2012, *Wintersteiger*, C-523/10, EU:C:2012:220, punt 19 (NJ 2012/403, m.nt. M.V. Polak; red.); 28 januari 2015, *Kolassa*, C-375/13, EU:C:2015:37, punt 45 (NJ 2015/332, m.nt. L. Strikwerda; red.), en 16 juni 2016, *Universal Music International Holding*, C-12/15, EU:C:2016:449, punt 28 (NJ 2018/38, m.nt. L. Strikwerda; red.) en aldaar aangehaalde rechtspraak).

29 Tegen de achtergrond van deze overwegingen dienen de prejudiciële vragen te worden beantwoord.

Tweede vraag

30 Met zijn tweede vraag, die als eerste dient te worden onderzocht, wenst de verwijzende rechter in wezen te vernemen of artikel 5, punt 3, van verordening nr. 44/2001 aldus moet worden uitgelegd dat in de context van een vordering tot uitgoeding van schade die is veroorzaakt door mededingingsbeperkende gedragingen, de winst die degene die van deze gedragingen het slachtoffer is geworden, stelt te hebben gederfd, schade kan vormen die de grondslag vormt voor de bevoegdheid van de gerechten van de lidstaat van de ‘plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan’. Voor zover de verwijzende rechter ook verwijst naar het intreden van dergelijke schade, dient deze vraag in overeenstemming met de in punt 28 van het onderhavige arrest in herinnering gebrachte rechtspraak, aldus te worden opgevat dat hij met name ziet op de vaststelling van de plaats waar de schade is ingetreden.

31 Zoals de advocaat-generaal in punt 37 van zijn conclusie heeft opgemerkt, dient de aanvanke-

lijke schade, die rechtstreeks het gevolg is van de causale gebeurtenis en waarbij de plaats waar deze is ingetreden grond zou kunnen opleveren voor de bevoegdheid krachtens artikel 5, punt 3, van verordening nr. 44/2001, te worden onderscheiden van de latere schadelijke gevolgen, die niet kunnen leiden tot de attributie van bevoegdheid op grond van deze bepaling.

32 In dat verband heeft het Hof in de punten 14 en 15 van het arrest van 19 september 1995, *Marinari* (C-364/93, EU:C:1995:289 (NJ 1997/52, m.nt. Th.M. de Boer; red.)) voor recht verklaard dat het begrip 'plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan' niet zo ruim kan worden uitgelegd, dat het iedere plaats omvat waar de schadelijke gevolgen voelbaar zijn van een feit dat reeds elders daadwerkelijk ingetreden schade heeft veroorzaakt. Bijgevolg heeft het verklaard dat dit begrip niet aldus kan worden uitgelegd, dat het ook ziet op de plaats waar de gelaedeerde stelt vermogensschade te hebben geleden als gevolg van een door hem geleden, in een andere staat ingetreden aanvankelijke schade.

33 Bijgevolg wenst de verwijzende rechter met zijn vraag in de eerste plaats te vernemen of winstderving zoals die welke door flyLAL wordt aangevoerd, kan worden aangemerkt als 'aanvankelijke schade' in de zin van deze rechtspraak, dan wel of het daarbij enkel gaat om latere financiële schade, die op zich geen rechtvaardiging kan vormen voor de toepassing van artikel 5, punt 3, van verordening nr. 44/2001.

34 Zoals blijkt uit het dossier waarover het Hof beschikt en onder voorbehoud van de door de verwijzende rechter te verrichten beoordeling van de feiten, bestaat de door flyLAL aangevoerde winstderving in de schade die zij zou hebben geleden door de moeilijkheden om de vluchten van en naar de luchthaven van Vilnius op rendabele wijze te exploiteren, als gevolg van de door Air Baltic gehanteerde afbraakprijzen, die zouden zijn gefinancierd door kortingen op de luchthaventarieven die Air Baltic eerder zou hebben genoten door een mededingingsbeperkende overeenkomst met de luchthaven van Riga. Zoals flyLAL ter terechtzitting heeft aangevoerd, gaat het daarbij met name om omzetverlies op de door deze gedragingen getroffen luchtroutes van en naar de luchthaven van Vilnius.

35 Het Hof heeft, in de context van een vermeende schending van het verbod van doorverkoop van producten buiten een selectief distributienetwerk door de aanbieder op websites van producten die onder dit netwerk vallen, reeds geoordeeld dat de daling van het verkoopvolume en het omzetverlies dat daaruit voortvloeit voor de erkende distributeur, schade vormt die van dien aard is dat artikel 5, punt 3, van verordening nr. 44/2001 van toepassing wordt (zie in die zin arrest van 21 december 2016, *Concurrence*, C-618/15, EU:C:2016:976, punten 33 en 35).

36 Ook moet worden vastgesteld dat winstderving die met name bestaat in omzetverlies dat

zou zijn toe te schrijven aan met de artikelen 101 en 102 VWEU strijdige mededingingsbeperkende gedragingen, voor de toepassing van artikel 5, punt 3, van verordening nr. 44/2001 kan worden aangemerkt als 'schade', zodat er in beginsel een grondslag bestaat voor de bevoegdheid van de rechterlijke instanties van de lidstaat op het grondgebied waarvan het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan.

37 De tweede vraag heeft in de tweede plaats tot doel de plaats vast te stellen waar die schade is ingetreden.

38 Uit de verwijzingsbeslissing volgt ten eerste dat de gestelde mededingingsbeperkende gedragingen van verweersters in het hoofdgeding betrekking hadden op de markt voor vluchten van en naar de luchthaven van Vilnius, wat volgens flyLAL heeft geleid tot vervalsing van de mededinging op die markt. Ten tweede heeft flyLAL schade geleden door die gedragingen.

39 In casu moet, wat de verliezen betreft die een luchtvaartmaatschappij lijdt op vluchten van en naar de hoofdstad van de lidstaat waar zij is gevestigd, de hoofdzakelijk beïnvloede markt worden geacht de markt te zijn van de lidstaat waar zij het grootste deel van haar verkoopactiviteiten met betrekking tot dergelijke vluchten verricht, namelijk de Litouwse markt.

40 Wanneer de markt die wordt beïnvloed door de mededingingsbeperkende gedraging zich bevindt in de lidstaat op het grondgebied waarvan de gestelde schade zich zou hebben voorgedaan, moet de plaats waar de schade is ingetreden voor de toepassing van artikel 5, punt 3, van verordening nr. 44/2001 worden geacht zich in die lidstaat te bevinden. Deze oplossing, die gebaseerd is op de overeenstemming van deze twee elementen, beantwoordt namelijk aan de doelstellingen van nabijheid en voorspelbaarheid van de bevoegdheidsregels, aangezien, ten eerste, de rechterlijke instanties van de lidstaat waar de betrokken markt zich bevindt, het best geplaatst zijn om dergelijke vorderingen tot schadevergoeding te onderzoeken en, ten tweede, een marktdeelnemer die zich schuldig maakt aan concurrentiebeperkende gedragingen, redelijkerwijs mag verwachten te zullen worden vervolgd voor de rechterlijke instanties van de plaats waar zijn gedragingen de regels van gezonde mededinging hebben verstoord.

41 Zoals de advocaat-generaal in punt 52 van zijn conclusie heeft opgemerkt, voldoet een dergelijke vaststelling van de plaats waar de schade is ingetreden bovendien aan de consistentie-eisen van overweging 7 van verordening (EG) nr. 864/2007 van het Europees Parlement en de Raad van 11 juli 2007 betreffende het recht dat van toepassing is op niet-contractuele verbintenissen (Rome II) (PB 2007, L 199, blz. 40), aangezien volgens artikel 6, lid 3, onder a), van deze verordening op vorderingen tot schadevergoeding in verband met een mededingingsbeperkende handeling het recht van het land

waar de markt beïnvloed wordt of waarschijnlijk beïnvloed wordt, van toepassing is.

42 Aangezien er het hoofdgeding meerdere verwerende partijen zijn, zij voorts eraan herinnerd dat deze bevoegdheidsgrond ook geldt wanneer sprake is van meerdere veroorzakers van schade, daar artikel 5, punt 3, van verordening nr. 44/2001 het mogelijk maakt om op basis van de plaats waar de gestelde schade is ingetreden de bevoegdheid van de rechter vast te stellen ten aanzien van alle vermeend aansprakelijke partijen, mits die schade intreedt in het rechtsgebied van de aangezochte rechter (zie in die zin arrest van 3 april 2014, *Hi Hotel HCF*, C-387/12, EU:C:2014:215, punt 40).

43 Gelet op deze overwegingen, moet op de tweede vraag worden geantwoord dat artikel 5, punt 3, van verordening nr. 44/2001 aldus moet worden uitgelegd dat in de context van een vordering tot vergoeding van schade die is veroorzaakt door mededingingsbeperkende gedragingen, de 'plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan' in omstandigheden als in het hoofdgeding met name ziet op de plaats waar inkomstenderving, bestaande in omzetverlies, is geleden, dat is de plaats van de markt die door deze gedragingen is beïnvloed en waarop de gelaedeerde stelt dat verlies te hebben geleden.

Eerste vraag

44 Hoewel de eerste vraag volgens de bewoordingen ervan betrekking heeft op de onder artikel 102 VWEU vallende hantering van afbraakprijzen, betreft zij ook de situatie waarin vooraf een met artikel 101 VWEU strijdige mededingingsbeperkende overeenkomst is gesloten.

45 Met die vraag wenst de verwijzende rechter in wezen te vernemen of artikel 5, punt 3 van verordening nr. 44/2001 aldus moet worden uitgelegd dat in de context van een vordering tot vergoeding van schade die is veroorzaakt door mededingingsbeperkende gedragingen het begrip 'plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan' kan worden opgevat als de plaats waar een met artikel 101 VWEU strijdige mededingingsbeperkende overeenkomst is gesloten, dan wel als de plaats waar de handelingen zijn verricht waarmee gebruik is gemaakt van het uit die overeenkomst voortvloeiende financiële voordeel en die met name bestaan in het hanteren van afbraakprijzen, dat een misbruik van machtspositie als bedoeld in artikel 102 VWEU inhoudt.

46 Om te beginnen moet worden opgemerkt, zoals in punt 28 van dit arrest is gememoreerd, dat artikel 5, punt 3, van verordening nr. 44/2001 de eiser de keuze laat om de zaak aanhangig te maken bij de rechter van de plaats waar de schade is ingetreden of deze van de plaats van de schadeveroorzakende gebeurtenis, en dat een rechter dus rechtmatig kan worden aangezocht op grond van een van deze twee bevoegdheidsgronden.

47 In casu wordt het hoofdgeding gekenmerkt door het bestaan van een reeks gebeurtenissen, die

elk op zich de 'gebeurtenis' kunnen vormen die de vermeende 'schade heeft veroorzaakt', hetgeen echter onverlet laat dat de schade ook het gevolg zou kunnen zijn van de wisselwerking tussen deze gebeurtenissen. Zo verwijst de verwijzende rechter enerzijds naar mededingingsbeperkende gedragingen in het kader waarvan de luchthaven van Riga voor diensten in verband met het opstijgen, landen en de veiligheid van luchtvaartuigen preferentiële kortingen zou hebben verleend aan Air Baltic en aldus haar machtspositie op de markt voor vluchten van en naar de internationale luchthaven van Riga zou hebben versterkt, alsook naar een mededingingsbeperkende overeenkomst welke deze luchthaven daartoe met Air Baltic zou hebben gesloten, en anderzijds naar handelingen strekkende tot gebruikmaking van het uit deze overeenkomst voortvloeiende financiële voordeel, met name door het hanteren door Air Baltic van afbraakprijzen op bepaalde vluchten van en naar de luchthaven van Vilnius. Aangezien in het hoofdgeding wordt aangevoerd dat er sprake is van een onwettige overeenkomst in de zin van artikel 101 VWEU, kan de praktijk van afbraakprijzen alleen de tenuitvoerlegging van die overeenkomst vormen of op haar beurt een afzonderlijke inbreuk uitmaken op artikel 102 VWEU.

48 In deze bijzonder complexe omstandigheden hangt de concrete vaststelling van de plaats van de schadeveroorzakende gebeurtenis dus met name af van de vraag of de beweerde mededingingsbeperkende gedragingen een mededingingsbeperkende overeenkomst in de zin van artikel 101 VWEU en/of misbruik van een machtspositie in de zin van artikel 102 VWEU vormen.

49 Onder voorbehoud van de verificaties die de verwijzende rechter in casu dient te verrichten met betrekking tot het verband tussen de verschillende betrokken mededingingsbeperkende gedragingen, dient te worden opgemerkt dat wanneer uit de feitelijke omstandigheden van het hoofdgeding blijkt dat de mededingingsbeperkende overeenkomst, die in strijd met artikel 101 VWEU zou zijn gesloten, de gebeurtenis vormt die de gestelde schade heeft veroorzaakt, de bevoegdheid om zich uit hoofde van 'de plaats van de schadeveroorzakende gebeurtenis' en ten aanzien van alle partijen bij deze overeenkomst, uit te spreken over schade die door die overeenkomst zou zijn veroorzaakt, krachtens artikel 5, punt 3, van verordening nr. 44/2001 kan toekomen aan de rechter van de plaats waar de overeenkomst definitief is gesloten (zie in die zin arrest van 21 mei 2015, *CDC Hydrogen Peroxide*, C-352/13, EU:C:2015:335, punt 50 (NJ 2016/106, m.nt. L. Strikwerda; *red.*)). In een dergelijk geval zou kunnen worden vastgesteld dat Letland de plaats is waar de beweerde mededingingsbeperkende overeenkomst is gesloten.

50 De oplossing zou dezelfde moeten zijn indien zou worden vastgesteld dat bij het hanteren van afbraakprijzen door Air Baltic voor bepaalde vluchten van en naar de luchthaven van Vilnius al-

leen sprake was van handelingen tot uitvoering van die overeenkomst.

51 Indien het hanteren van afbraakprijzen daarentegen een afzonderlijke inbreuk op artikel 102 VWEU zou vormen, zou de rechter van de plaats waar de betrokken mededingingsbepurende gedraging in de praktijk is gebracht, bevoegd zijn op grond van artikel 5, punt 3, van verordening nr. 44/2001.

52 Anders dan bij schade die voortvloeit uit een onrechtmatige mededingingsregeling tussen verschillende deelnemers, berust de schadeveroorzakende gebeurtenis in het geval van misbruik van een machtspositie, niet op een overeenkomst, maar op de tenuitvoerlegging van dat misbruik, dat wil zeggen op de handelingen die de onderneming met een machtspositie verricht om dat misbruik in de praktijk te brengen, met name door het aanbieden en hanteren van afbraakprijzen op de betrokken markt.

53 Zouden de aan het hoofdgeding ten grondslag liggende gebeurtenissen deel uitmaken van een gemeenschappelijke strategie die erop is gericht om flyLAL te verdrijven van de markt van de vluchten van en naar de luchthaven van Vilnius, en tezamen bijdragen tot het intreden van de gestelde schade, dan zou het aan de verwijzende rechter staan om in het kader van de in het hoofdgeding aan de orde zijnde keten van gebeurtenissen vast te stellen welke gebeurtenis van bijzonder belang is voor de uitvoering van een dergelijke strategie.

54 Dat onderzoek heeft enkel tot doel de aanknopingspunten met de forumstaat te identificeren die zijn bevoegdheid krachtens artikel 5, punt 3, van verordening nr. 44/2001 rechtvaardigen (arrest van 16 juni 2016, *Universal Music International Holding*, C-12/15, EU:C:2016:449 (NJ 2018/38, m.nt. L. Strikwerda; red.)), punt 44), en daarbij dient de verwijzende rechter zich te beperken tot een prima facie-onderzoek van het geding zonder het ten gronde te onderzoeken, aangezien, zoals de advocaat-generaal in de punten 89 tot en met 92 van zijn conclusie in wezen heeft opgemerkt, de vaststelling van de elementen van de aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad, met inbegrip van het feit dat de schade heeft veroorzaakt, een zaak van het toepasselijke nationale recht is.

55 Een oplossing waarbij de vaststelling van het aanknopingspunt onderworpen is aan beoordelingscriteria uit het nationale materiële recht zou immers indruisen tegen de doelstelling van rechtszekerheid, aangezien het voor de bevoegdverklaring op grond van artikel 5, punt 3, van verordening nr. 44/2001 van het toepasselijke recht zou afhangen of het handelen van een persoon in een andere lidstaat dan die van het aangezochte gerecht al dan niet als schadeveroorzakende gebeurtenis kan worden aangemerkt (arrest van 16 mei 2013, *Melzer*, C-228/11, EU:C:2013:305, punt 35 (NJ 2013/520, m.nt. L. Strikwerda; red.)).

56 Zoals de advocaat-generaal in punt 96 van zijn conclusie heeft opgemerkt, voorkomt de keuze voor een specifieke gebeurtenis als relevant voor de

bepaling van de rechterlijke bevoegdheid proliferatie van de bevoegdheden. Dit strookt met het specifieke karakter van de bevoegdheid van artikel 5, punt 3, van verordening nr. 44/2001, en met de noodzaak van een strikte uitlegging, terwijl het ook bijdraagt tot de voorspelbaarheid.

57 Gelet op deze overwegingen moet op de eerste vraag worden geantwoord dat artikel 5, punt 3, van verordening nr. 44/2001 aldus moet worden uitgelegd dat in de context van een vordering tot vergoeding van schade die is veroorzaakt door mededingingsbepurende gedragingen het begrip 'plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan' kan worden opgevat als de plaats waar een met artikel 101 VWEU strijdige mededingingsbepurende overeenkomst is gesloten, dan wel als de plaats waar afbraakprijzen zijn aangeboden en gehanteerd, wanneer die praktijk een inbreuk vormde op artikel 102 VWEU.

Derde vraag

58 Met zijn derde vraag wenst de verwijzende rechter van het Hof in wezen te vernemen hoe het begrip 'geschil betreffende de exploitatie van een filiaal' in de zin van artikel 5, punt 5, van verordening nr. 44/2001 moet worden uitgelegd in omstandigheden als in het hoofdgeding.

59 In dit verband zij eraan herinnerd dat het Hof twee criteria heeft vastgesteld om te bepalen of een vordering in rechte betreffende de exploitatie van een filiaal met een lidstaat verband houdt. Ten eerste veronderstelt het begrip 'filiaal' het bestaan van een centrum van werkzaamheid dat zich naar buiten duurzaam manifesteert als het verlengstuk van een moederbedrijf. Dat centrum moet beschikken over een eigen directie en materiële uitrusting, zodat het zaken kan doen met derden, zonder dat die zich rechtstreeks tot het moederbedrijf hoeven wenden. Ten tweede moet het geding betrekking hebben op hetzij handelingen die verband houden met de exploitatie van een filiaal, hetzij verbintenissen die door dit filiaal zijn aangegaan namens het moederbedrijf, wanneer die moeten worden uitgevoerd in de staat waar het filiaal gelegen is (zie in die zin arrest van 19 juli 2012, *Mahamdia*, C-154/11, EU:C:2012:491, punt 48 (NJ 2013/334, m.nt. Th.M. de Boer; red.) en aldaar aangehaalde rechtspraak).

60 Volgens de verwijzende rechter bestaat er geen twijfel over dat in casu is voldaan aan de voorwaarden van het eerste criterium, zoals die in de rechtspraak zijn neergelegd. Hij vraagt zich in het kader van het onderzoek van het tweede criterium alleen af of het hoofdgeding betrekking heeft op de 'exploitatie' van het filiaal van Air Baltic in Litouwen.

61 Dienaangaande geeft de verwijzende rechter aan dat dit filiaal weliswaar statutair bevoegd is om economische betrekkingen met derden aan te knopen, en met name om de prijzen van zijn diensten vast te stellen, maar dat er geen gegevens voorhanden zijn waaruit blijkt dat dit filiaal de prijzen van de vluchten op de markten waarop het hoofdgeding betrekking heeft, daadwerkelijk heeft vastge-